

اشاره:

تجارت جهانی به سمت آزادسازی پیش می‌رود تا با گسترش رقابت امکان بهره‌برداری بهتر از منابع تولید و کاهش هزینه شده (بروز مزیت‌های نسبی) فراهم شود.

اگرچه وجود بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای یا به عبارت دیگر منطقه‌گرایی خود تهدیدی علیه تجارت آزاد جهانی است، لیکن کشورهایی که قصد دارند در تجارت جهانی سهم خود را افزایش دهند، در جهت کاهش موانع تجاری گام برمی‌دارند.

بر مبنای اصول پذیرفته شده در سازمان جهانی تجارت، موانع غیرتعرفه‌ای در تجارت می‌بایست به تدریج لغو گردد. این سازمان بر کاهش تدریجی تعرفه‌های تجاری براساس اصول و ضوابط پذیرفته شده از سوی اعضاء تأکید دارد، تا تجارت جهانی را به سمت آزادسازی بیشتر هدایت کند. توجه به اقتصاد جهانی و حرکت در این جهت برای بهره‌گیری از مواهب تجارت آزاد به نفع اقتصاد ملی، از ضروریات اقتصاد ایران می‌باشد، لیکن در سال‌های اخیر حرکت آزادسازی تجاری کند شده و اقدامات بعدی در زمینه آزادسازی‌های تدریجی نتوانسته است هنوز تأثیر بسزایی در رونق تجارت خارجی به ویژه صادرات غیرنفتی بگذارد.

در این گزارش به بررسی عوامل مؤثر در تجارت خارجی از جمله «پیمان ارزی» و اثرات آن بر صادرات غیرنفتی می‌پردازیم.

تأثیر پیمان ارزی بر صادرات غیرنفتی

آزادسازی تجارت پس از جنگ تحمیلی

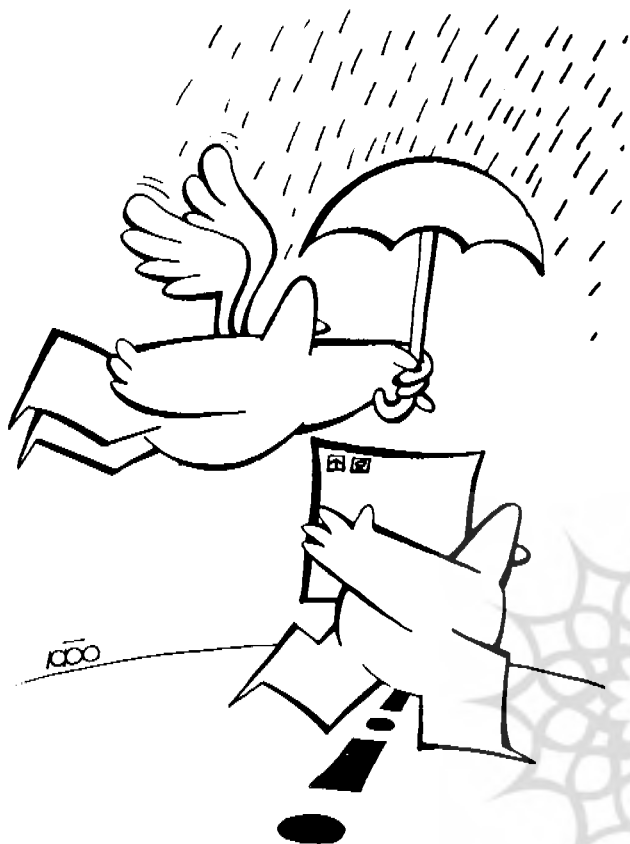
دوران جنگ تحمیلی برای اقتصاد ایران دورانی توأم با فشار و محدودیت بود. از آن‌جا که مسؤولان نظام تلاش داشتند امور زندگی اقتصادی - اجتماعی کشور را با اولویت تأمین نیازهای دفاع مقدس، بدون کمک خارجی به پیش برند، در

این دوران تجارت خارجی با محدودیت‌های خاص روبه‌رو بود. این محدودیت‌ها با توجه به ضرورت تأمین نیازمندی‌های ویژه دفاع مقدس برای همگان قابل قبول بود.

اما پس از جنگ تحمیلی، تقاضاهای انباشته، میدان تازه‌ای برای رشد و نمو می‌طلبید. از سوی دیگر، نیازمندی‌های مختلف

برای بازسازی و تجدید حیات اقتصادی، ضرورت اتخاذ سیاست تجارت باز را گوشزد می‌نمود.

○ محدودیت‌های تجاری در سال‌های پیش از اجرای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی کشور با توجه به ضرورت تأمین نیازمندی‌های دفاع مقدس، برای همگان قابل قبول بود.

با شروع اجرای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به تدریج اقتصاد کشور به سوی تجارت خارجی (واردات) گشوده شد و هم‌زمان با آن، تأکید بر رونق صادرات به‌ویژه اقلام غیرنفتی برای کسب درآمد ارزی جهت پاسخ‌گویی به نیازهای وارداتی در نظر بود.

سیاست آزادسازی تجارت خارجی در مقوله واردات شتاب بیشتری داشت و در مقوله صادرات غیرنفتی نیز تحرک چشم‌گیری را به وجود آورد. هرچند که ماحصل این اقدامات بروز کسری‌های تجاری به‌ویژه در سال‌های ۷۲-۷۰ بود. ارزش صادرات غیرنفتی ایران از حدود یک میلیارد دلار در سال ۱۳۶۸ به ۴/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۳ افزایش یافت، اگرچه در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ به ۳/۲ و ۳/۵ میلیارد دلار محدود شد.

رشد صادرات غیرنفتی در سال‌های اجرای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به زعم دست‌اندرکاران تجارت خارجی از کاهش موانع تجاری ناشی شده است. این موانع علاوه بر محدودیت‌های اداری و طولانی بودن دیوان‌سالاری، به موانع قانونی نیز بر می‌گردد که لغو یا کاهش آن‌ها تأثیر به‌سزایی در رونق صادرات غیرنفتی داشت. صادرکنندگان کالا در دوران جنگ تحمیلی به سپردن پیمان ارزی به نظام بانکی مجبور بودند. اما در این دوره پیمان‌سپاری لغو شد.

آثار لغو پیمان ارزی از دو جنبه قابل بررسی است. ابتدا از جنبه رونق صادرات و دوم از جنبه اغتشاش بازار داخلی ارز. با لغو پیمان ارزی، صادرکنندگان مجاز شدند که هر میزان کالای غیرنفتی که می‌خواهند صادر کنند و از کشور خارج نمایند و درآمد ارزی ناشی از آن را به هر نحو که بخواهند مصرف نمایند.

با این روند، ارزش صادرات کالاهای کشاورزی در سال ۱۳۷۳ به حداکثر ۹۸۵/۳ میلیون دلار، صادرات کالاهای صنعتی به حدود ۱/۲ میلیارد دلار و صادرات فرش دست‌باف به ۱/۶۷ میلیارد دلار افزایش یافت که در تاریخ صدور کالاهای غیرنفتی ایران بی‌سابقه بود.

○ سیاست آزادسازی تجارت خارجی در مقوله واردات از شتاب وحدت بیشتر و در مقوله صادرات از رشد قابل توجه برخوردار بوده، هر چند که به بروز کسری‌هایی در تراز تجارت خارجی انجامید.

باید گفت: آزادی عمل صادرکنندگان در واردات کالا، معاملات خارج از مرز و ... سبب شد که انگیزه بیشتری برای رونق تجارت خارجی (صادرات غیرنفتی) پیدا شود.

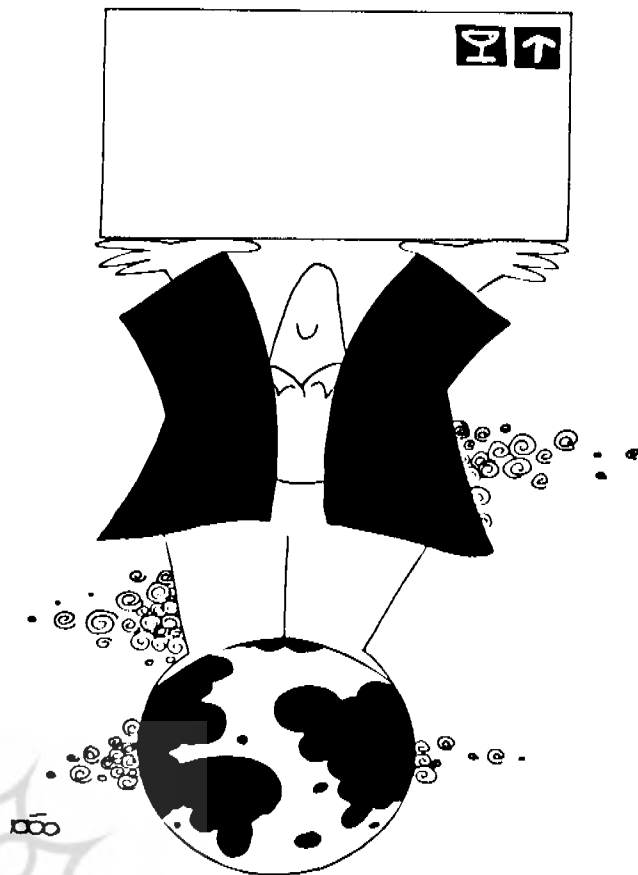
○ آزادی عمل صادرکنندگان در معاملات برون مرزی و واردات کالاهای گوناگون انگیزه رشد صادرات غیرنفتی را تشدید کرد. اما نداشتن برنامه صحیح برای هدایت واردات، درآمد ناشی از صادرات را به ورود کالاهای غیرضروری سوق داد.

بالین وجود رونق صادرات غیرنفتی کمک چندانی به تأمین ارز موردنیاز واردات کالاهای ضروری نداشت که علت آن را در بی‌برنامگی واردات می‌توان جستجو کرد.

باوجود عطش مصرف‌کنندگان برای افزایش واردات کالاهای مصرفی در شرایطی که سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی برنامه اول نیز هنوز به دوره ثمردهی نرسیده بود، اغلب صادرکنندگان، درآمد حاصله خود را در اختیار واردکنندگان کالاهای مصرفی (با نرخ آزاد) می‌گذاشتند. اگرچه واردات کالاهای لوکس مصرفی نیز در این دوران افزایش داشت، اما نمی‌توان از نظر دور داشت که بخشی از درآمد صادرات غیرنفتی به واردات کالاهای اساسی نظیر مرغ، پنیر، برنج، روغن نباتی، چای، شکر و ... نیز اختصاص یافت. ورود این اقلام در تعدیل بهای آن‌ها در بازار تأثیر به‌سزایی داشت به‌ویژه آن‌که، رشد جمعیت، فشار تقاضا برای مواد غذایی نیز روزبه‌روز افزایش داشت.

در این شرایط، طرح واردات بدون انتقال ارز که به‌منظور تأمین نیازمندی‌های اساسی و کالاهای ضروری مصرفی به اجرا درآمد، تقاضا برای ارز حاصل از صادرات غیرنفتی را افزایش می‌داد و این امر اگرچه تعادل بازار ارز را با سیر صعودی نرخ ارز برهم می‌زد، لیکن تشویق صادرات غیرنفتی را نیز به‌دنبال داشت. در این حال توجه به قیمت‌های داخلی از سوی صادرکنندگان کمتر بود و در مقابل، آن‌ها به نرخ ارز و مجموعه برگشتی یا سود عایدی از صادرات و واردات توجه داشتند.

به عقیده یک کارشناس تجارت خارجی اگر در این شرایط، مقررات واردات بدون انتقال ارز به اجرا در نمی‌آمد، رشد صادرات غیرنفتی و نیز نرخ ارز در بازار منطقی‌تر می‌شد و

○ به زعم دست‌اندرکاران تجارت، رشد صادرات غیرنفتی در برنامه اول از مقررات زدایی و کاهش موانع اداری ناشی شد. آثار لغو پیمان ارزی در رشد صادرات غیرنفتی در برنامه اول به وضوح قابل مشاهده است.

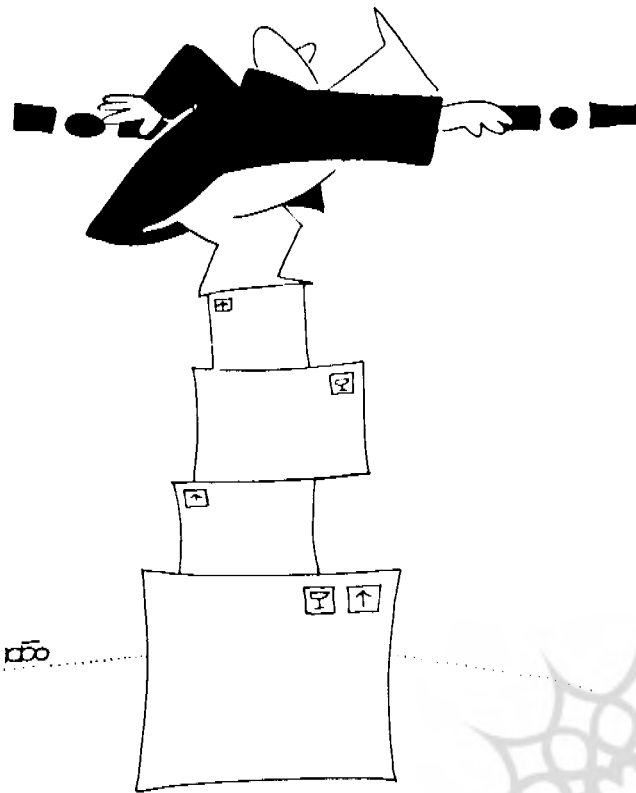
از آن‌جا که صادرکنندگان ملزم به فروش ارز به سیستم بانکی نبودند و از آن‌جا که در همین دوران (تا سال ۱۳۷۳) نظام چندنرخه ارز در بازار وجود داشت، صادرکنندگان ترجیح می‌دادند که ارز حاصله را به نرخ آزاد در بازار غیررسمی بفروشند و منابع ریالی بیشتری کسب کنند. این منابع جدید امکان خریداری بیشتر تولیدات داخلی و عرضه آن در بازارهای خارجی را فراهم می‌ساخت.

تلاش دولت در جهت کاهش تعدد نرخ‌های ارز از ۱۷ نرخ به ۳ نرخ و سپس به سیستم یک نرخ، اگرچه به دلایل گوناگون در عمل با توفیق روبه‌رو نشد، اما رشد صادرات غیرنفتی را به‌دنبال داشت.

صرف‌نظر از علل ناکامی در اجرای نظام یک نرخ ارز،

سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز با چنان واکنش سریع مخالفان روبه‌رو نمی‌گردید.

محدودیت تجارت به‌ویژه در زمینه صادرات که در اوایل سال ۷۴ با تصمیم ستاد تنظیم بازار ارز به سپردن پیمان ارزی برای صادرکنندگان منجر شد، واکنش سریع و منفی در صادرات غیرنفتی به‌جا نهاد.

○ **ضرورت دارد که صادرکنندگان کالاهای غیرنفتی مانند صادرکنندگان فرش از تمام درآمد ارزی خود برای واردات کالاهای برنامه‌ریزی شده و جهت‌دار بهره‌مند گردند تا خوداتکایی در صنعت و صادرات بیشتر محصولات صنعتی میسر گردد.**

○ **برقراری پیمان ارزی تاکنون کمکی به صادرات غیرنفتی نداشته است، اما از آن‌جا که رشد تولید ناخالص داخلی و افزایش اشتغال رابطه مستقیم با صادرات غیرنفتی دارد، می‌بایست این بخش مورد حمایت و تشویق قرار گیرد.**

خارجی در شرایط کنونی اقتصاد ایران هر اقدامی که به کاهش و رکود صادرات غیرنفتی منجر شود، به صلاح نمی‌باشد، بلکه محدودیت‌ها و برنامه‌ریزی‌ها می‌بایست در جهت واردات سوق پیدا کند تا نیازمندی‌های اساسی برای توسعه صنعت و رشد تولید ناخالص داخلی فراهم آید.

این کارشناسان بر این باور هستند که پیمان ارزی و تعیین قیمت برای کالاهای صادراتی نمی‌تواند راهگشای اقتصاد باشد، بلکه ضرورت دارد شرایط و فضای مساعد برای رشد صادرات همچنان فراهم باشد و آنچه باید زیر نظر و نظارت قرار گیرد، «واردات» است.

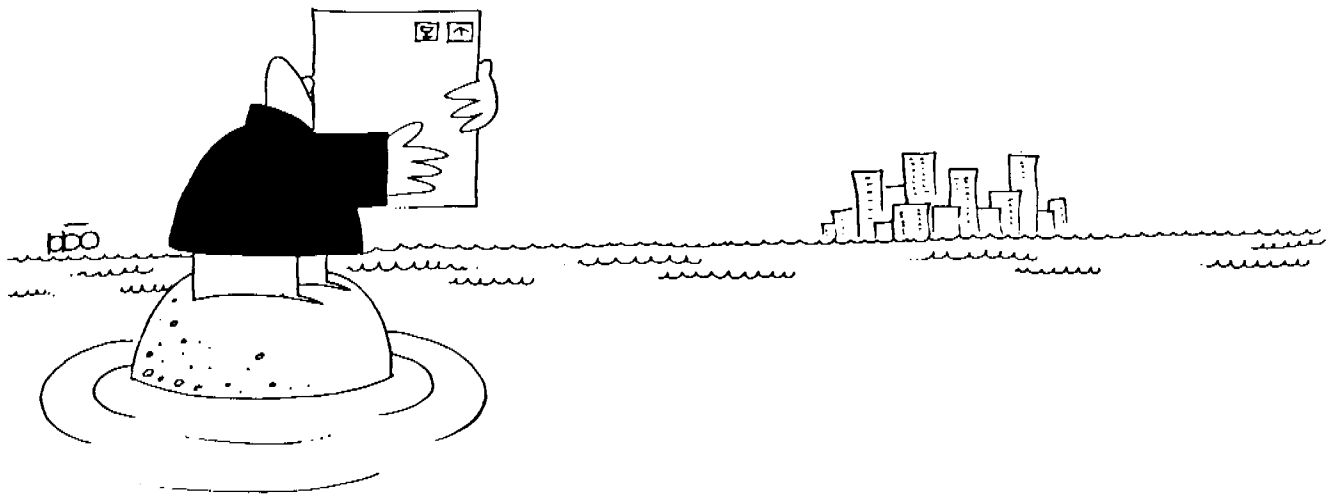
آن‌ها معتقدند که موانع واردات بیشتر باید از جنبه تعرفه‌ها هدایت شود و ممنوعیت واردات برخی اقلام که با نیازمندی‌های رشد و توسعه اقتصادی مغایرت دارد برای یک دوره میان‌مدت (حداقل ۵ سال) باید اعمال گردد.

این کارشناسان ضمن رد ضرورت پیمان‌سپاری می‌گویند: از دست دادن بازار کالاهای صادراتی در دنیای پرقاب‌ت امروز به معنای صرف هزینه‌های سنگین بازاریابی در آینده است، لذا از اقداماتی که صادرات را تهدید کند، باید به شدت اعتراض کرد.

نتیجه این امر در ارقام صادرات غیرنفتی در سال ۷۴ به وضوح مشاهده می‌شود. ارزش صادرات کالاهای کشاورزی از ۹۸۵/۳ میلیون دلار در سال ۷۳ یک‌بار به ۷۷۲/۶ میلیون دلار در سال ۷۴، صادرات فرش از ۱/۶۷ میلیارد دلار به ۹۱۹/۵ میلیون دلار، صادرات اقلام صنعتی از ۱/۲ به ۱/۰۶ میلیارد دلار و صادرات دیگر اقلام (به غیر از کالاهای معدنی) از ۵۷۷/۵ به ۴۲۰/۶ میلیون دلار نزول یافت. در نتیجه مجموع ارزش صادرات غیرنفتی از ۴/۸ میلیارد دلار به ۳/۲ میلیارد دلار افت کرد.

باوجود اعتراض برخی صادرکنندگان به‌ویژه صادرکنندگان فرش در تعیین قیمت کالاهای صادراتی و مهلت بازگشت ارز، در سال ۷۵ شاهد برخی گشایش‌ها بودیم، اما پیمان ارزی همچنان باقی ماند. باوجود تخفیف‌هایی که در ارقام قیمت‌گذاری و پیمان و نیز افزایش مهلت بازگشت ارز داده شد، ارزش صادرات غیرنفتی نتوانست از مرز ۳/۵ میلیارد دلار فراتر رود.

کارشناسان معتقدند که در تنظیم سیاست بازرگانی

○ از دست دادن بازار کالاهای صادراتی به مفهوم صرف هزینه‌های بیشتر برای بازاریابی مجدد و حضور در بازارهای خارجی است و به نفع اقتصاد کشور نمی‌باشد.

○ اگر مقررات واردات بدون انتقال ارز به اجرا در نمی‌آید، رشد صادرات غیرنفتی و نرخ ارز در بازار آزاد منطقی‌تر بود و واکنش سریع مخالفان نظام یکسان سازی نرخ ارز را بر نمی‌انگیزت.

باتوجه به آنکه رونق صادرات محصولات صنعتی از اهمیت و جایگاه والایی در مجموعه صادرات غیرنفتی برخوردار است، لذا در بخش صنعت، اخذ پیمان ارزی در شرایطی که صاحبان صنایع از تمام ارز حاصل از صادراتشان بهره‌مند نمی‌باشند، عاملی محدودکننده برای رشد صادرات این بخش می‌باشد.

آن‌ها با اشاره به سیاهه کالاهای مجاز وارداتی در برابر صدور فرش، می‌گویند: اعطای بهره‌مندی از ۱۰۰ درصد درآمد صادرات فرش برای صادرکنندگان و جهت‌دهی به واردات از این محل از طریق سیاهه اعلام شده، به نفع اقتصاد ملی است. البته در شرایطی که قیمت‌گذاری فرش‌های صادراتی آن‌چنان با دقت و مطابق با واقعیت بازار باشد که صادرکنندگان را تشویق به قاچاق صادرات فرش نکند.

در شرایطی که بخش صنعت به سمت خودتکایی بیشتر و حرکت در بازارهای خارجی برای فروش بیشتر پیش می‌رود، کاهش موانع صادراتی این بخش حرکت اصولی و سازنده‌ای خواهد بود.

این کارشناسان معتقدند که بهره‌مندی تجار از تمام ارز حاصل از صادراتشان برای واردات کالاها به‌ویژه در بخش صنعت برای تحرک بخشیدن و خودتکایی این بخش ضرورت دارد.

آن‌چه مسلم است، برقراری پیمان ارزی تاکنون به صادرات غیرنفتی کمک درخور توجهی نداشته است. از آنجا که مشکل اشتغال جوانان با رونق صادرات غیرنفتی قابل رفع می‌باشد، کمک به رشد صادرات این اقلام به‌ویژه از نوع محصولات صنعتی، گامی اساسی در حل بحران اجتماعی بی‌کاری است و دولت می‌بایست بدان توجه نشان دهد.

○ کارشناسان تجارت خارجی معتقدند که در شرایط کنونی اقتصاد ایران، از هر اقدامی که صادرات غیرنفتی را محدود کند باید به شدت پرهیز کرد و در مقابل باید برای واردات برنامه درست و منظمی داشت.

